

ailesinden gelmiş olması dolayısıyla onun Antik Yunan kültürü ve Kutsal Kitap bilgisine sahip bir kişi olarak yetiştirildiği kabul edilmektedir. Aristo ve Platon'un adını anarak onların kitaplarından bahsettiği gibi yer adlarını çoğu zaman Antik Yunan döneminde kullanılanlardan seçer. Bu yönüyle Dukas, Türk bölgesinde doğmuş, hayatını Latinler'den kazanan, fakat gönlü ve aklı Bizans'ta olan bir aydın profili çizer.

Dukas'ın tarihi, Bizans döneminde bu alanda Yunanca kaleme alınmış pek çok eserde görüldüğü gibi herhangi bir başlık taşımaz. Bu tür eserler daha sonra "historia" (tarih) diye adlandırıldığından Dukas'ın eseri de aynı şekilde zikredilmiştir. Eser üzerinde çalışan Grecu, *Türk-Bizans Tarihi* adını tercih ederken Karalis *Bizans-Türk Tarihi* başlığını kullanmıştır. Dukas'ın çalışmasının ana kaynakları 1421'den önceki olaylar için Nikitas Honiyatis (Choniates), Yuannis Anagnostis ve Nikephoros Gregoras'tır (Moravcsik, II, 248), ayrıca Latince ve Türkçe kaynaklardan da faydalanmıştır. Dukas'ın eseri de ara başlıklara ve ara alt başlıklara bölünmüş, bu ara başlıklar orijinal yazmada rakam değeri olan harflerle gösterilmiştir. Eser kırk beş ara başlıktan oluşmaktadır. Sonradan eser üzerinde çalışan araştırmacılar bu ara başlıkları adlandırmıştır. Kitap bir bütün olarak düşünüldüğünde XIV ve XV. yüzyıl Osmanlı-Bizans-Latin ilişkilerinin tarihi olarak kabul edilebilir.

Dukas'ın çalışmasını hacim ve içerik bakımından üç bölümde ele almak mümkündür. Birinci bölüm hacim olarak eserin üçte birinden fazlasını oluşturur ve 1421'de Çelebi Sultan Mehmed'in ölümüne kadarki olayları anlatır. Büyük ölçüde Tevrat'tan alınan bilgilere dayanan, dünyanın yaratılışından İstanbul'un 1204 yılındaki Latin işgalini anlatan ilk ara başlık çalışmanın girişi niteliğindedir (Karagiannopoulos, s. 394-395). 1204'ten sonra Türkler'in Batı Anadolu ve Aşağı Marmara bölgesine yerleşmeleri ikinci ara başlıkta ele alınır. I. Murad dönemini yaklaşık üçüncü ara başlık içerir. Dördüncü ara başlıktan itibaren Yıldırım Bayezid dönemine başlanır. Beşinci ara başlıktan on ikinci ara başlığa kadar Dukas anlatımı sırasında kronolojik geriye dönüşler yapar ve özellikle Sultan Orhan dönemindeki Osmanlı-Bizans ilişkilerini ele alır. Ardından tekrar Yıldırım Bayezid devrine döner. Bu bölümde anlatılan Fetret dönemiyle

ilgili ayrıntılar son derece önemlidir. Dukas'ın çalışmasının ikinci bölümü 1421-1451 yılları arasındaki II. Murad dönemini içerir. Bu bölümde Dukas, II. Murad'ın başarılarına temas eder (Mustafa Çelebi olayı, Selânik'in fethi, Varna ve II. Kosova savaşları). Ardından Fâtiş Sultan Mehmed'in 1451-1462 yıllarındaki faaliyetlerine geçer. Bu kısım çalışmanın üçüncü ve son bölümü olarak nitelendirilebilir. Son bölümün büyük bir kısmı İstanbul'un fethine ayrılmıştır. Dukas'ın Fetih esnasında İstanbul'da bulunmadığı eserindeki, "Savaşta sonra öyle rastgeldi, (Türkler'den) nice kişi bana dediler ki ..." ve, "Bazıları da diyorlar ki ..." cümlelerinden anlaşılabilir. Bu arada eserin özellikle ilk Osmanlı tarihinin bilgi boşluklarını dolduracak öneme sahip olduğu söylenebilir. Yazmaları Paris ve Vatikan'da mevcut olan Dukas'ın tarihi ilk defa I. Bullialdus tarafından 1649'da Paris'te yayımlanmış, daha sonra 1834'te I. Bekker tarafından Bonn Bizans külliyyasında ve J. P. Migne tarafından 1866 yılında Patrologiae Graeca serisi içerisinde çıkarılmıştır. Vladimir Mirmiroğlu eseri Türkçe'ye tercüme etmiş (*Bizans Tarihi*, İstanbul 1956), çalışmanın İstanbul'un fethiyle ilgili kısımları 1953'te modern Yunanca'ya çevrilmiştir. Aynı zamanda Vasile Grecu tarafından Rumence'ye (*Historia Turcobyzantina*, Bükreş 1958) ve H. J. Magoulias tarafından İngilizce'ye (*Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, Detroit 1975) aktarılmıştır. Dukas'ın eserinin dönemin Yunanca'sı ve modern Yunanca'sını içeren baskısını Karalis gerçekleştirmiştir (*Byzantinoturkiki Istoria*, Atina 1997). Eserin Türkçe'ye ikinci ve daha dikkatli çevirisi Bilge Umar tarafından yapılmıştır (*Tarih, Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, İstanbul 2008).

BİBLİYOGRAFYA :

N. V. Tömadağēs, *Peri alōseōs tes Konstantinopoleōs* (1453), Athēnai 1953, s. 35-74; G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Berlin 1958, II, 246-251; S. Runciman, "Byzantine Historians and the Ottoman Turks", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 274-275; I. E. Karagiannopoulos, *Pēgai tēs Vyzantinēs Historias*, Thessalonikē 1970, s. 394-395; D. Nicol, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, London 1991, s. 32; "Doukas", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. A. P. Kazhdan), Oxford 1991, I, 656-657; Levent Kayapınar, "Bizans Tarih Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye'deki Durum", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu: Bildiriler* (ed. Mehmet Öz), Ankara 2011, s. 141-211.

LEVENT KAYAPINAR

DUMLU, Mehmet
(1929-2011)

Halveti-Şabânî şeyhi.

Kütahya'da doğdu. Babası Kütahya'nın tanınmış ailelerinden Hurşidzâdeler'den Ömer Lutfi Bey, annesi Hacı Ali oğullarından Ayşe Hanım'dır. Nakşibendî meşâyihinden olan dedesi Hurşid Efendi Buhara'da yetişmiş, bir süre İstanbul'da müderrislik yaptıktan sonra Kütahya'ya yerleşmiştir. Mehmet Dumlu, on üç yaşında iken Müftü Hâfız İbrahim Rüsdü Efendi'nin yanında hâfızlık eğitimine başladı, sekiz ay gibi kısa bir sürede hıfzını tamamladı. 1949'da arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'a giderek hocası İbrahim Efendi'nin sınıf arkadaşı olan Beyazıt Camii imamı Abdurrahman Gürses'ten kıraat okuyup icâzet aldı. Küçük yaşlarda kendini tasavvufla ilgili bir ortamın içinde buldu. Babasıyla birlikte sohbetlerine katıldığı Kâdirî şeyhi Altıntaşlı Halil Efendi ilk etkilendiği kişilerdendir. On yedi-on sekiz yaşlarında Kütahya Mevlevihânesi'nin son şeyhi Âkif Dede'ye intisap etti. Askerlik göreviyle İzmir'de bulunduğu sırada Hatuniye Camii imamı Kâdirî şeyhi Sezâi Efendi'nin sohbetlerine katıldı. Askerlik dönüşü 1952'de bir süre Kütahya Bayındırlık İl Müdürlüğü'nde memurluk yaptı. 1953 yılı sonunda bu görevinden ayrılıp imamlık ve Kur'an kursu hocalığı yapmaya başladı. Şehitler Camii, Enalica Ahmed Mescidi ve Yeşilcami'de uzun yıllar imam-hatiplik yaptıktan sonra 1976'da emekliye ayrıldı.

1953'te babasının arkadaşı olan, mahkeme başkâtipliğinden emekli Elifzâde Nûri Efendi vasıtasıyla Uşaklı Halveti-Şabânî şeyhi Mustafa Efendi'ye (Özyürek) intisap etti. 1965'te seyrüsülûkünü tamamlayıp hilâfet aldı. İrşad faaliyetini vefatına kadar Kütahya'da sürdürdü. 2011 yılında

Mehmet
Dumlu

hastalandı. Bir süre İstanbul'da tedavi gördükten sonra Kütahya'ya götürüldü. Aynı yılın Kadir gecesini (27 Ağustos) vefat etti. Musalla Mezarlığı'nda Sun'ullah Gaybî Türbesi arkasında babası Ömer Lutfi Bey'in kabrinin ayak ucuna defnedildi. Vefatına, "Vâh Şa'bâniyye'nin son şeyhi göçtü bugün" (İsmail Yakıt) mısraı tarih düşürülmüştür. Mehmet Dumlu'nun tarikat silsilesi Uşaklı Mustafa Efendi, Uşaklı Ali Rızâ Efendi, Eskişehirli Sâdık Efendi, Söğüt Çaltılı İsmâil Hakkı Efendi, Söğüt Osman Efendi, Kütahyalı Sâlih Efendi, Geredelî Halil Efendi vasıtasıyla Şâbâniyye tarikatının Çerkeşîyye kolunun piri Çerkeşî Mustafa Efendi'ye ulaşır.

Şeyhinin vefatından sonra Kütahya'da tarihî bir konakta sohbet halkası kurarak irşad faaliyetine başlayan Mehmet Dumlu'nun çevresi çeşitli şehirlerden gelip kendisine intisap edenlerle giderek genişlemiştir. Her yıl çeşitli aralıklarla Kastamonu, Ankara, Antalya, İstanbul, İzmir, Erzurum, Eskişehir, Çorum, Konya, Malatya gibi şehirlere, bazan da yurt dışına Avusturya, Almanya, Kıbrıs, Yunanistan gibi ülkelere giderek oralardaki müntesiplerince düzenlenen konferanslara ve sohbet toplantılarına katılmıştır. Sohbetlerinde daha çok Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinden hikâyeler anlatır, Niyâzî-i Mısrî, Sun'ullah Gaybî, Yûnus Emre divanlarından seçtiği konuyla ilgili şiirleri okur ve açıklar. Bu sohbetlerinden bazıları *Batmayan Güneş Devam Eden Göl-geler* (haz. Ayşenur Sır, İstanbul 2001) ve *Hiye'l-Fânî Hüve'l-Bâkî* (İstanbul 2010) adıyla yayımlanmıştır. Kütahyalı yaşlılardan ve tasavvuf terbiyesi almış kimselerden dinlediği hâtıraları *Kütahyalı Gönül Sultanları* adlı kitapta yer almaktadır (haz. Ayşenur Sır, İstanbul 2010).

Mehmet Dumlu tasavvufu, Kütahya'nın tarih, kültür ve sanat hayatıyla ilgili konularda birçok televizyon programında konuşmalar yapmış, bazı sempozyum ve konferanslarda bildiriler sunmuştur (meselâ bk. "Gaybî Sun'ullah Efendi", *Kütahyalı Şairler Sempozyumu-I* [4-5 Haziran 1998], Kütahya 2000, s. 453-463). Kütahya'da tasavvuf eğitim ve kültürüne sahip eski tekke mensuplarından, zâkirbaşlık yapmış yaşlı kişilerden ve hocalardan dinî mûsiki konusunda faydalanmış, Türk mûsikisi makam ve usul bilgilerini öğrenmiş, yirmi yılı aşkın bir süre, Kütahya merkez camilerindeki din görevlileriyle birlikte ressam ve neyzen Ahmet Yakupoğlu'ndan dinî ve klasik mûsiki eserleri

meşketmiştir. Kütahya'da çini teyzinatı konusunda gençlik yıllarından beri bizzat ilgilenerek bu sanatın gelişmesine katkıda bulunmuş, şehirdeki tarihî eserlerin tamir ve restorasyonu ile ilgili çalışmalara ön ayak olmuştur. Hıdırlık Mescidi, Ana Sultan Türbesi, Yenice Han Mescidi, eski hükümet konağı, şair ve hekim Şeyhî Sinan Türbesi, Evliya Çelebi Konağı, Germiyan Beyi II. Yâkub'un sarayı olan Gök Şadırvan Medresesi, Sekiören köyündeki Horasan Erenleri Türbesi gibi eserlerin yenileme çalışmalarını desteklemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Dumlu, "Önce Bil, Sonra Bul, Daha Sonra Bildiğinle Ol", *Tasavvuf Seni Çağırıyor* (haz. Ercan Alkan), İstanbul 2012, s. 66-76; Ahmet Yakupoğlu, *Rengârenk Kütahya*, İstanbul 1991, s. 21, 23-24; M. Mustafa Kalyon, *Kütahya'da Selçuklu Germiyan ve Osmanlı Eserleri*, Kütahya 2000, s. 146-154; Abdurrahman Doğan, *Kütahyalı Sunullah Gaybî: Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, İstanbul 2001, s. 10; a.mlf., *Kütahya Erguniyye Mevlevihânesi*, İstanbul 2006, s. 94-95; *Tarihin Tanıklığında Evliya Çelebi'nin Kütahyası: Belgeler* (haz. Mim Kemal Öke v.dğr.), İstanbul 2006, s. 20; Osman Can – Halil Güney, "Mehmet Dumlu Hoca ile Kütahya Üzerine", *Yedi İklim*, X/68, İstanbul 1995, s. 78-79.

MEHMET NURİ UYGUN

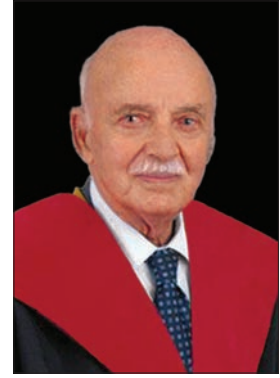
DÜRÎ, Abdülazîz (عبد العزيز الدوري)

Abdülazîz b. Abdülkerîm ed-Dürî
(1919-2010)

Iraklı İslâm tarihçisi.

Irak'ta Selâhaddin'e bağlı bir ilçe olan Dûr'da doğdu. Cebûr aşiretinin Şüveyfât koluna mensuptur. İlk eğitiminin ardından hâfızlığını yaptı, orta öğrenimini 1936'da Bağdat'ta tamamladı. Aynı yıl üniversite tahsili için burslu olarak Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'ndan 1940'ta mezun oldu. Vladimir F. Minorsky'nin danışmanlığında hazırladığı *Studies on the Economic Life of Mesopotamia during the Fourth Century A.H.* adlı teziyle doktor unvanı aldı (1942). Kendisine Londra Üniversitesi'nde kalması teklif edildiyse de kabul etmeyip ülkesine döndü.

1943-1948 yıllarında Bağdat'ta dönemin en yüksek eğitim kurumu olan Dârü'l-muallimîne'l-âliyye'de (Yüksek Öğretmen Okulu) İslâm tarihi dersleri verdi. Bağdat Üniversitesi'nin kurucu heyetinde yer aldı. 1949'da Maarif Vekâleti'ne bağlı tercüme bürosunun müdürlüğüne getirildi. Bağdat

Abdülazîz
ed-Dürî

Üniversitesi'nin ilk nüvesini oluşturan Edebiyat Fakültesi'nin kuruluşuyla görevlendirildi ve uzun süre dekanlığını yaptı (1949-1958). 1955-1956'da Londra Üniversitesi'nde bulundu. 1959-1960'ta Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde misafir öğretim üyeliği, 1963-1968 yıllarında Bağdat Üniversitesi'nde rektörlük yaptı. 1969'da Irak'taki siyasî istikrarsızlık yüzünden ülkesini terkedip bir yıl Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde çalıştı. 1970'ten itibaren Ürdün Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne öğretim üyesi tayin edildi. Bundan sonra idarî görev almayıp öğretim ve araştırma faaliyetleriyle meşgul oldu, Ürdün'de İslâm tarihçilerinin yetişmesine büyük katkı sağladı. 2005 yılına kadar bu üniversitede ders vermeyi sürdürdü. 19 Kasım 2010'da Amman'da vefatına kadar Ürdün Üniversitesi lisans üstü öğretim danışmanlığına devam etti. Dürî'nin eserleri Arap dünyasında olduğu kadar uluslararası akademik çevrelerce de büyük takdir göyerek yabancı dillere çevrilmiş, kendisi pek çok kurumdan fahri doktora unvanı ve ödül almıştır.

Abdülazîz ed-Dürî temel olarak üç alanda çalışma yapmıştır. İlmî hayatının ilk döneminde İslâm tarihi ve özellikle İslâm ekonomisi ve sosyal tarihi, daha sonraki dönemlerde tarih felsefesi ve metodolojisi, nihayet Arap milleti ve hüviyetinin teşekkülü üzerine eserler vermiştir. Eserleri ve yetiştirdiği talebeleriyle Arap tarihçiliğinde bir ekol haline gelmiş, "şeyhu'l-müerrihine'l-Arab" lakabıyla tanınmış ve İslâm tarihine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Tarihi, kimliğin oluşumunda önemli bir âmil olarak gören Dürî sadece siyasal olayları ele alan tarih yazıcılığını eksik bulur; tarihin kültürel, dinî, ekonomik ve sosyal yönlerine eğilmenin, bütüncül tarihin gerekliliğine inanır. Râvilerin ve tarihçilerin eğitimlerini bilmeden tarih yazmanın isabetli olmadığını, bu sebeple önce kaynakların ve müelliflerin incelenmesi gerektiğini